

A NYUGAT ELSŐ ADY-SZÁMA

Még másfél év sem telt el a Nyugat indulása óta (1908. január 1) amikor a folyóirat ezzel a mindenképpen reprezentatív és reprezentáló számmal kirukkolt. Mint fókusz a Nap sugarait úgy gyűjtisűríti a Nyugat Ady-száma is a folyóirat rövid történetének s ami még ennél is több: a megújuló magyar irodalomnak belső problematikáját.

1908. november 15-én óriási vihart kavaráó cikk jelent meg a Herczeg Ferenc szerkesztette Új Idők-ben: *A duk-duk affér*. Szerzője: Ady Endre. Címe ötletét, mint egyik korábbi kis glosszájából (*A duk-duk*, 1908) tudjuk, egy melanéziai törzs nevéből vette, ahol a törzs vezére nem tudja, hogy ő a vezér... A cikk sugalmazói között elsősorban Farkas-Wolfner Pált sejtették a kortársak, aki a progresszió renegátja volt, s már 1906-ban provokatív szerepet játszott a Társadalomtudományi Társaság közgyűlésén. Palotaforradalommal át akarta játszani a nagy szerepű intézményt a konzervatív köröknek. Terve azonban akkor sem s Ady esetében sem sikerült.

Ady megírta *A duk-duk affér* című cikkét, amely kétségtelenül pillanatnyi megingás, utatvesztés volt részéről. Megtagadott minden közösséget legigazibb társaival, a modern magyarokkal. „Nincs közöm az úgynevezett magyar modernekhez, s az én állítólagos irodalmi lázadásom nem is lázadás. Ravasz, kicsi emberek belém kapaszkodhatnak, mert türelmes vagyok és egy kicsit ílheterlen, de oka ennek se vagyok... nem tudok semmit arról a forradalomról, amely állítólag nevemben, az én nevemben dül. Se Balassinál, se Csokonaimál, se Petőfinél újfélébbnek, modernebbnek nem tartom magam. Különben is régen tisztázott dolog, hogy a modernnek roppant szolid emberek: a jövendő klasszikusai.”

Ady duk-duk cikke nemcsak lépremenés volt: rossz helyen ugyan (az Új Időkben) és nem szerencsés formában – „cikked hangja, ízetlen croquis-szerűsége nem méltó hozzád.” írta a duk-duk fölötti szenvedélyes levélváltások során Hatvany Lajos Adynak¹ – de élő kérdéseket is feszegetett. Már *A magyar Pimodán*-ban írt a műveletlen, ügyes pesti újságírókról. Arról is vallott ott, hogy az általa ütött réseken mások ugráltak a bevett falak közé. „A kis népszerűsítő”, az álmodernekek voltak ezek, akik aprópénzre váltották Ady átvirrasztott éjszakáinak, nyugtalan napjainak „fiai”-t, a líráját. Sokszor elpanaszolja majd később is, hogy hányan élnek az általa hozott lírai vívmányokból. S ez Adynál nem egyszerűen egzisztenciális kérdés – a konkurens pályatársak ügye – volt, de sokkal több annál. Az Ady-utánzóknak tehetségtelenségükkel sok esetben paródiát csináltak lírai eszközeiből, amelyek nála mindig új gondolatok takarói voltak.

„Nem vállalom semmi közösséget és sorsot azokkal, aki elfelejtettek magyarul is megtanulni. Nincs dolgom azokkal, akik elolvastak néhány olcsó német könyvet s most ennek az árán meg akarják váltani a magyar irodalmat”.

Ady szenvedélyes germanofóbiája szakadt fel a duk-duk cikk e két mondatában. S az induló Nyugatban valóban túlteng a német kultúra iránti érdeklődés: elég csak Hatvany Lajos (aki személy szerint is megbántva érezhette magát, hiszen *A duk-duk affér* c. Ady cikk Vaády Imre de genere Bajtsch figurájában a kortársak az ő alakjára ismertek rá) nevét leírni. Nem is beszélve Balázs Béla és Lukács György korai Nyugat-beli cikkeiről: az ő kötődésük a német kultúrához már ekkor is érdeklődésüket meghatározó volt. Az akkor erősen németes jellegű Nyugat a folyóirat vezető költőjét, Ady Endrét zavarhatta: Ő már a Figyelőben publikált remek korai vallomásában – *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* – óvott a germán kulturális orientációtól: „... az erdélyi Mikes Kelemen példája annak,

¹ HATVANY Lajos, *Ady*. Bp. 1959. I. 184.

hogy nekünk futni kell a germántól s nyugatabbra menni eszmeházások céljából," Mikes példáját beállítva Erdély számára legtöbbet jelentő tradíciójába.²

A *duk-duk affér* című Ady cikk dátuma – mint emlékezünk: 1908. nov. 15. A Nyugat első Ady-számái: 1909. június 1. Hogy történhetett, hogy ez a megbántott fiatal írói társaság alig egy fél év múlva már együtt sorakozik fel Ady mögé? A kérdés nem szónoki: szigorúan az irodalomtörténet körébe tartozik, amely azonban nem nélkülözheti az írói pszichológiai vonatkozásokat sem. Próbáljunk választ találni, feleletet keresni a részben az egész módszerével: villantsuk fel a Nyugat első éveit egyik főszereplőjének, a Nyugat alapítói és írói közé tartozó Hatvany Lajosnak a portréját, aki a Nyugat Ady-számába éppen a nemzedék indulásáról írt.

Nagypolgári szülőktől származott, az ország egyik leggazdagabb családjának, a Hatvany-Deutsch familiának volt a gyermeke. Gyulai Pál tanítványa volt: első cikkei is az öregür Budapesti Szemléjében jelentek meg. Hatvany örököltette meg a minden elfoglaltságával együtt is nagy formátumú kritikus – aki, Lukács György szavaival, valóban egy korszak fő törekvéseit fogta össze – és irodalomtörténet-író Gyulai életének alkonyát: a *Gyulai Pál estéje* nemcsak Hatvany Lajos legszebb prózai alkotása, de újabb memoáriradalmunkban is az elsők között a helye.

Pályáján Hatvany klasszika-filológusként indult. A céhbeliék még ma is számon tartják *Plinius /Gaius Caecilius Secundus/ a levéltár* című doktori értekezését. Majd egy ragyogóan szellemes, három kiadást megért német nyelvű könyvben, a *Die Wissenschaft des Nicht Wissenswerten*-ben gúnyolta ki az öncélú filologizálást.

Indulásakor oly erős hatással volt Hatvanyra a német kultúra és személyesen egy-két nagy német kortársa (Kerr, Hauptmann és általában a Neue Rundschau köre), hogy felmerült előtte annak a lehetősége: német nyelvű író lesz. Egy esszékötetet, *Ich und die Bücher* – impresszionista kritikus korszakának Alfred Kerr ihlette legszélsőségesebb dokumentuma – és egy drámát adott ki sikerrel németül (*Die Berühmte*). Ez utóbbit Münchenben mutatták be.

Hamar belátta azonban, hogy igazi feladatai itthon várnak rá. Részt vett a Nyugat alapításában, amely úgy gyűjtötte maga köré az új irodalom tehetségeit, ahogy a Nouvelle Revue Française, avagy a Neue Rundschau tette azt Francia-, illetve Németországban. Azzal a mással, többlettel, hogy a megújuló magyar szellem – mindenekeelőtt Ady és Móricz művészetében – nagy és nemes, szociális és nemzeti missziót is vállalt: a művészet nyelvén fogalmazódtak meg a korproblémák és gondok.

A kor legnagyobb hatású és formátumú költőjének, az új magyar irodalom és szellem lelkének, Ady Endrének lett a barátja és mecénása Hatvany Lajos. Ha rá gondolunk, ma egész pályáját látva szemünk előtt, egyszerre tiszteljük Hatvanyban a harcos tollú publicistát, a nagy esztétikai kultúrájú és fogékonyságú esszéistát, a kitűnő prózaírókat. Ady Endre annak idején egyik Nyugat-beli írásában tűnődött el Hatvany Lajos problémáján, életének rejtélyén: sokféle irányuló tehetsége mellett is a legnemesebb propagáló talentumát hangsúlyozta.³

Ady mellett vívta meg a század első két évtizedében a konzervatív táborral irodalmi harcait. Verseinek korai jó fülű és biztos ízlésű olvasói közé tartozott. Az Ady életében – Adyért és Ady körül az egész megújuló irodalomért (A Holnap,) – vívott polémiainak nagy részük volt Ady költői elismeretében. A konzervatív irodalommal való vitáiban az volt az alapgondolata, hogy Ady költészete egyenes folytatása, szerves része a klasszikus magyar lírának. Így az árok, amelyet Ady lírája és a megelőző nagy magyar értékek között a hivatalos irodalom képviselői ástak, legfeljebb csak spirituálisan, a vitakozó fél rosszindulatú érveinek tárházában léteznek.

Kortársai közül csak Bölöni György, Földessy Gyula, Révész Béla s az Ady-versek lényegét – ahogy Ady maga mondaná: lelkét – zenéjével atmoszférikusan kifejező Reinitz Béla neve kapcsolódott a költőével tudatunkban oly magától értetődő természetességgel össze, mint a Hatvany Lajosé. Az Ady-élet egyik legfontosabb és leghitelesebb tanúja ő, Ady kortársa, barátja, mecénása, verseinek egyik korai értéke, jelentős Ady-versek születésének tanúja. (*A harcunkat megharcoltuk, Két szent vitorlás, Sappho szerelmes éneke*) sőt inspirálója (*Harcos Gyulai Pál, Hunn, új legenda*).

² ADY Endre, *Költészet és forradalom*. Bp. 1969. 98.

³ HATVANY Lajos problémája (Nem a színdarabjé) „... az ő propagáló talentuma is a legfáradhatatlanabban egyszerű.” ADY Endre, *Vallomások és tanulmányok*. Bp. (1943). 207.

Hatvany többször vallott arról, hogyan jutott el az első Ady-vers olvasása utáni fanyalgástól az *Új versek* jobbára szkeptikus kritikája után a költőhöz való megtérésig. S ez – a megtérés – nem a mi ironikus szavunk, Hatvany nevezetes Huszadik század-beli cikkében szerepel így: *Egy olvasmány és egy megtérés története*⁴ (az olvasmány a *Vér és arany* akkor frissen megjelent kötete, a megtérés biblikus asszociációja itt Hatvany útját jelenti Adyhoz. Így is lehetne írni: egy *megtérés* története.)

Önéletrajzi vallomásai egyikében is ilyen felsorolásban említi Adyt: „Gyulai Pál tanítványa voltam. A Kisfaludysták becézett kedvence. Az egyetem minden dicséretekkel vizsgáló diákja. S... anyagilag független. A hazai érvényesülés: egyetem, Akadémia, az egész hivatalos Magyarország nyitva állt előttem. – Ekkor jött Ady.”⁵

Hatvanyval is az történt, ami a kor legértékesebb, legfogékonyabb magyar szellemeinek útjára oly jellemző: Ady lírája tudatosította benne az elodázhatalanul megoldást sürgető nagy nemzeti problémákat. Joggal mondhatta „magára eszméltető” ismeretségnek Adyval történt sorsszerű találkozását.

Az Arany kultuszán nevelt egykori Gyulai-tanítványának meg kellett köszöenie Adyért. De már az első – bár még inkább a szépségszénének hangot adó – bírálatában is ezt olvashatjuk: „A szándék, a művészi alkotás, mely egyelőre jelentősebb, mint a mű. Ne feledjük, hogy úttörő van előtünk, úttörő, kinek már pusztá kísérlete is érdem.” – S abban reménykedik, hogy Ady „saját útján célt is fog érni. – Még nem az, akit várunk, de lehet, hogy azzá válik.”⁶

Ezt az 1906-ban írt s óvatosan fogalmazott reménykedést váltotta fel a már említett Huszadik Század-beli meghódolás. Ebből derül ki, hogy Hatvany először az esztétikai újat látta meg Adyban, és ekkor még kevésbé ismerte fel e líra társadalmi inspiráltságát. Erre a Huszadik Század szerkesztője is felfigyelt: Jászi Oszkár a következő sorokat írta Hatvany méltán híressé vált cikke alá:

„Örömmel közöljük ezeket az érdekes fejtegetéseket annál is inkább, mivel szerzőjük e folyóirat hasábjain fejtette ki azt az első álláspontját, melyre utal. (Ady Endre verses kötete. *Huszadik Század*, 1906. – VJ.) Mégis azt hisszük, hogy az Ady Endre jelentőségét nem lehet kizárólag esztétikai szempontból elbírálni, mint azt tisztelt munkatársunk teszi. Minden valóban korszakalkotó költő ugyanis több, mint néhány új szó, rím és ritmus kovácsolója.” – írja a magyar radikalizmus leendő nagy hatású vezető alakja, a fiatal Jászi Oszkár, Ady legjobb politikai barátja, összhangban szociológiai látásmódjával s előlegezve a *Ki látott engem?* című Ady kötetéről 1914-ben írott gondolatait; „... hatásának és jelentőségének ez a l'art pour l'art körén túlmenő titka – benne találnak művészi vigaszt, reményt és harci kedvet a kornak nagy, a régi értékeket leromboló törekvései is. Az Ady költészetének is megvan ez a nagy szociális háttere, épp ebből nyílik annak nem egy szép virága. Bírjuk egyik társunk ígéretét, hogy ebből a szempontból is meg fogja világítani az Ady verseit szemlénk egyik közelebbi számában.”⁷

Ez az egyik társ, akire Jászi utalt, Lukács György volt. Cikkének címe: *Új magyar líra*⁸. – Jászi lábjegyzetének megvolt a jogosultsága. Hatvany már legelső írásában felismeri, hogy Ady lírája a kor embere érzéseinek a megszólaltatója. S innen már csak egy lépés, hogy felismerje: mit fejez ki ez a líra a kor magyarjának az érzéseiből. Egyik mondatában már 1906-ban észrevette *A magyar Ugaron* motívum eredetiségét. Hatvany sorra következő bírátaiból világosan követni lehet: Ady lírája hatására hogy élte át a költő megrendítő élményét, a félféudális Magyarország kulturális elmaradottságát. Azt, amit újabban Monarchia-komplexumnak is neveznek.

⁴H. Sz. 1908. március 1. HATVANY, i. m. 18–34. „Ady Endre ellenségeinek ajánlva” – így dedikálta Hatvany cikkét.

⁵HATVANY, i. m. II. 410.

⁶HATVANY, i. m. I. 17.

⁷Jászi Oszkár Hatvany cikkét glosszázó sorait I. HATVANY, i. m. I. 520. (a jegyzetek között)

⁸H. Sz. 1909. II. 286–292. „Így áll előtünk a harminc éves Ady Endre, mint a legerősebben, a legbiztosabban a jövőbe mutató magyar író valamennyi között. Az ő – a legmélyén – egészen időtlen lírája, mint szociális hatásaiban az egyedül számba jövő, mint az emberileg a legmélyebben megrázó, mint a formailag legizgatóbban aktuális mai magyar költészet.” Ezek Lukács György cikkének konklúziói: ez a huszonnégy éves fiatalember lényeglátó írásával igazolta a szerkesztő Jászi Oszkár várakozását.

Ady magyarság-élménye kapta meg elsősorban a fiatal Hatvanyt, és jogosan vallhatta már 1909-ben: „Hazugságokat söpört el – magunkra eszméltető igazságokat hozott.”⁹ Ady magyarság-élményének ez a mély átélése is bizonyára rávezethette Hatvanyt, hogy meglássa ennek az új költőnek a magyar nemzeti költészethez való szerves tartozását.

Hatvany Ady életében folytatott polémiáinak az volt a legfontosabb gondolata – mint erre már utaltunk –, hogy állandóan hangsúlyozta Ady és az őt megelőző magyar költők közötti rokonságot. „... magyar századok riadalmas visszhangját” – leli föl Ady költészetében és az újítás és hagyomány problémája foglalkoztatja. Korán, már 1908-ban észreveszi Ady „Petőfi-szerű öntudatát” s találóan írja, hogy ő a „Csokonaiak, Petőfiék fajából való.”¹⁰ Számítalan változatban, de mindig egyértelműen írja le ezt a gondolatot: „Petőfi óta ez országban Ady az első, kinek szájából nem hiú szóbeszéd, ha önmön költői hivatásáról beszél. Senki a költő felelősségét úgy nem érezte, kötelezettségét oly diadalmasan nem vállalta” – írta 1909-ben épp a Nyugat Ady-számába.

Hatvany nagy érdeme, hogy Adyt és Petőfit már korán együtt látta. „A hagyományokba való beleégyazást szolgálta az a törekvésem is, hogy Adyt lehetőleg irodalmi ősei, Csokonai, Balassi, Berzsenyi és Vörösmarty mellé állítsam.” – írta később.¹¹ Írjunk ide még egy szép vallomások passzját egyik 1909-es cikkéből: „... e nép minden történéseinek megjelölőjéről, egy szíverésbe összedobantójáról, magában átélőjéről van szó.”¹² Hatvany azzal, hogy Adyt a magyar költői tradícióban helyezte el, annak folytatójaként látta – lényegében a konzervatív kritikával polemizált, amely Ady költészetét kiszakította a nemzeti irodalom fejlődéséből és gyökértelesen bélyegezte.

Többször is vitázott – elsősorban Adyért, de az egész új irodalom mellett – a hivatalos irodalom képviselőivel, és testületeivel: a rosszlemkű Rákosi Jenő lapos érveivel – akinek A Holnap első kötete ürügyén voltaképpen az új irodalom elleni támadása 1908 őszén a Budapesti Hírlapban segítette az egész új írói nemzedék saját hivatására ébredését, helyzetének felismerését: a frontok tisztázódását.

„Szó, ami szó, ezek a mi fiatal magyar uraink francia növendékek. Ott van, Párizsban ilyen irodalom . . . Sajátos jelenség és közös vonása mindeniknek, hogy bár nagyra van azzal, hogy költészete magyar s ebben az önértetben legegélül jár, akit mesterüknek tartanak: Ady Endre, mind lenézi hazáját és fáját”¹³. Rákosi Jenő kért szót, hogy a hazafiatlanság és nemzetietlenség vádját a túldoldal, a reakció főemberének a megfogalmazásában adhasuk.

Nevezetesen eset volt e viták sorában Beöthy Zsolt megnyitója a Kisfaludy Társaság ülésén 1909 telén. A Holnap körüli vita hullámai e nagy múltú, de ekkor már erősen konzervatív Társaság elnöki emelvényéig felcsaptak. Felhasználta ezt az à propos-t is, hogy az új irodalmat, a holnaposokat támadja. Alkalmat adva így Adynak legremekebb irodalompolitikai – visszavágó – versei egyikének megírására: *A harcunkat megharcoltuk*. Ahogy Krúdy emlékezete oly líraian megőrizte: a hírt a Kisfaludy Társaság elnöki megnyitójában elhangzottakról Hatvany vitte meg Adynak a Három Holló-ba.¹⁴

A győzni készülő fiatal irodalom öntudata hangzik ki Ady verséből:

Mienk a vár, csak táborozzunk,
Dalolgassunk, igyunk, együnk.
Táncolva, vígan felmegyünk,
Mikor akarjuk, felmegyünk,
Ne siessünk, Tyukodi pajtás!

⁹ HATVANY, i. m. I. 72.

¹⁰ HATVANY, i. m. I. 30.

¹¹ HATVANY, i. m. I. 543.

¹² HATVANY, i. m. I. 70.

¹³ Bp. H. 1908. dec. 20.

¹⁴ KRÚDY Gyula, *Ady Endre éjszakái*. Bp. é. n. 93–96.

A Holnap-antológia. körüli vitában, ahol a „lelkem fiúk”, ahogy Ady a váradi holnaposokat nevezte, együttesen mutatkoztak be, már félreérthetetlenül kimondta Hatvany: „A szavak ismét csatasorban állnak, mint egykor Kazinczy korában, mint Petőfi és Arany idejében . . . Itt szakadások, különválások, alakulások vannak, itt forrong valami – ne féljünk a szótól – itt a forradalom.”¹⁵

Itt és ekkor még természetesen művészi forradalomra gondolt, de nem sokkal később más alkalomból írott cikkében arra is utalt: ahogy Kazinczyék, illetve a reformkor irodalmi forradalma 48-at előzte meg, úgy jelzője lehet ez a mai irodalmi forrongás is a közelgő társadalmi átalakulásnak. Igaz, közben lezajlott a duk-duk affér, A Holnap körüli vita és a Népszava-polémia. Ady ez utóbbi záróakkordjaként írta meg *Irodalmi háborgás és szocializmus* című cikkét, amelyben egyértelműen jelölte meg az új „irodalmi kalamajkának” a társadalmi értelmét. Ady tudatosítására gondolhatunk ismét.

S most a Hatvany-portré utolsó mondataként újra feltehetjük kérdésünket: hogy érezhette magát a *Vér és arany* megjelenésekor *Egy olvasmány és egy megtérés története* valloását megíró Hatvany 1908 őszén a duk-duk cikktől fejbeközlött. Kérdésünkre, azt hisszük, maga az irodalmi folyamat felvázolása adhatott feleletet. 1908 őszén-telén – nem függetlenül a magyar társadalmat kínzó nyugtalanságtól: a titkos paktummal 1906-ban kormányra került ún. koalíció (az 1905-ös választásokon győztes ellenzéki pártok szövetsége) kormányzati válsága ekkorra már nyilvánvaló lett – az irodalmi viták színvallásra készítették a kortárs irodalom legjobbait.

Adynak is be kellett látnia, hogy *A duk-duk affér* cikk elhibázott lépés volt: a megújuló irodalmon belüli vitákat nem viheti a túloldal fórumára. Ugyanakkor még ez a nem szerencsés formája is Ady fellépésének meggyőződésében a saját táborát csak még jobban megerősítette, hogy ő – Ady Endre – van a megújulás élén. Az adott politikai-társadalmi szituációban a polgárság leg tisztábban látó része is felismerte: sajátjaként kell vállalnia az új irodalmat.¹⁶

Ady lírájában hangot kapott egy nép jobbainak újat keresése. S ezek a duk-duk-tól sebet kapott fiatal írók most összeálltak, hogy együttesen demonstrálják: Adyt tekintik az új irodalmi mozgalom vezető szellemének. Olyan szövetség volt ez, amelyben mindkét partner rá volt utalva a másikra. Ady a Nyugattól kapta meg azt a Hinterlandot, amely írói létét (még egzisztenciálisan is) biztosította. A Nyugat pedig Adyra úgy hivatkozhatott, mint akinek formátumát még a túloldal sem kérdőjelezhette meg.

Hogy előrehozzuk a konklúziót: a Nyugat első Ady-száma (1909. 10–11. május 16.–június 1.) az első válságos periódus lezárása: a folyóirat, ill. az új irodalom egységének a demonstrálása.

Ezeknek a gondolatoknak az erőterében mutathatjuk be most már magát a folyóirat első Ady-számát.

S mindjárt előljáróban hitelesíthetjük is szavainkat, ítéletünket Schöpflin Aladár tanúságtételével: a már akkor irodalomtörténeti távlatban gondolkodó kritikus mondja ki, fogalmazza meg a Nyugat Ady-számának értelmét: „Hogy most így csoportosan, tüntetés-szerűen: állunk Ady mellé . . . lássa Ady Endre és lássa mindenki, hogy nincs egyedül, hogy éneke visszhangot kelt olyan lelkekben, akiknek bizony érdemes énekelni. S ezeknek száma napról napra szaporodik, tehát nincs okunk félni a jövőtől.”¹⁷

Hogy e sorokat igazán értékeljük, ne feledjük: a Nyugat Ady-száma egy 32. évében járó lírikust köszöntött, aki mögött szorosabban számítva alig több mint öt éves költői pálya volt (amely már a

¹⁵ HATVANY, i. m. I. 35.

¹⁶ Így látja ezt *A magyar irodalomtörténet* V. kötetének A Nyugat és az „irodalmi forradalom” című fejezetét író BODNÁR György is: „A Budapesti Hírlap, az Új idők, a Budapesti Szemle támadásai-ban és A Holnap védelmére kelt Nyugat öntudatos válaszaiban már nem a részletkérdések és elsősorban nem is az irodalmi problémák, hanem a kor fő társadalmi ellentétei kerültek felszínre.” Bp. 1980. (Harmadik, változatlan lenyomat) 34.

¹⁷ Levél Osvát Ernőnek, a Nyugat Ady-számában 547. Schöpflin Őszintén beszámolva: hogy küzdött meg Ady lírájának birtokbavételéért – befogadásáért – már ekkor kimondja: „Amint ezen túlestem, meggyőződéssé érlelődött bennem az a sejtelem, hogy irodalomtörténeti esemény, a magyar líra egy új fordulatának kiinduló pontja van előttem.” u. o. 546.

fővárosi irodalmi élet reflektorai előtt alakult: 1904–1909). A Nyugat-szám írói ítéletük megalkotásakor voltaképpen az *Új versek* (1906), a *Vér és arany* (1907), *Az Illés szekerén* (1908) című köteteit forgathatták Adynak (s a *Szeretném ha szeretnének* – majd csak 1909 végén megjelenő kötetéből, ami az év első néhány hónapjában megszületett).

A szám előkészítését az Ady–Fenyő–Hatvany-levelezésből rekonstruálhatjuk. Először csupán arról volt szó, hogy Fenyő Miksa – aki Osvát Ernő mellett szerkesztőként jegyezte a Nyugat-ot – ír egy nagyobb cikket Adyról. Alkalmat adott erre *Az Illés szekerén* 1908 karácsony táján megjelent kötete. Az új Ady kötet recenzálása, illetve a megjelenése alkalmából közlendő nagyobb lélegzetű írása annál is inkább kötelezte a Nyugatot, mert még a *Vér és arany*-ról sem emlékeztek meg, holott az épp egy évvel korábban, 1907 karácsony körül jött ki. (A szerkesztőkhöz írott leveleiben Ady minduntalan visszatér a késlekedő visszhangra, amely végképp el is maradt).

Fenyő Miksa ott volt már a Figyelő munkatársai között; az *Új versek*-ről is ő írt a Budapesti Naplóban. Fenyő azért is jó választás volt, mert a duk-duk ügyben nem volt annyira személy szerint érintve, mint Hatvany. Levelezésükből kiderül, hogy Nyugat-ügyekben okos tanácsadója volt Adynak.

Ady egyik leveléből tudjuk, (Párizs, 1909. február 9.), hogy már eleve többet terveztek Fenyő cikkénél: „Lehet, hogy Fenyő számára az önéletrajzot is küldöm már holnap.”¹⁸

Nagy bece a Nyugat első Ady számának Ady Nizzából küldött önéletrajza – az első ebben a műnemben –, amely Fenyő cikkébe foglaltan jelent meg.

Fenyő írja Hatvanynak (1909. február 22.): „Az Ady-cikkben már nagyban dolgozok, s a március 15-i számban feltétlenül jönni fog. Szeretném, ha jól sikerülne. (Bágyadtságom, önmagamban való kételkedésem, kedvetlenségem . . . minden ellene van)”¹⁹.

Ady kérdése Párizsból február 25-én jelzi, hogy a folyóirat szerkesztősége sem alakította ki még végleges elképzelését: „Az önéletrajz szükséges?”²⁰

Monte Carlóból március 16-án: „. . . megjelent-e a Nyugatban Fenyő Ady-kritikája. Mert, ha nem, beküldöm az önéletrajzot, mely kész van három nap óta.”²¹

Fenyő Miksa Hatvany Lajosnak küldött 1909. március 20-i levelében olvashatunk először a végleges, majd a május 16 – június 1-i számban megvalósuló koncepcióról: „Arról van szó, hogy a Nyugat április 16-i száma mint Ady-szám jelenjen meg.”²²

Kiszakíthatnánk Bíró Lajos, Lengyel Menyhért levélpaszuszokat: mind ekörüli vagy áprilisi dátummal. Mutatnák, hogyan folyt a szám előkészítése.²³ A számba jöhetőek közül bizonyára mindenkit felkértek, s legfeljebb általunk már nem ismerhető okok indokolják: miért hiányoznak mégis néhányan (például Kabos Ede, Ady szerkesztője a Budapesti Naplónál, aki atyai barátja is volt – avagy Szép

¹⁸ FENYŐ Miksa, *Feljegyzések és levelek a Nyugatról*. Bp. 1975. 272.

¹⁹ *Levelek Hatvany Lajoshoz* Bp. 1967. 64.

²⁰ FENYŐ, i. m. 273.

²¹ i. m. 273.

²² *Levelek Hatvany Lajoshoz*. i. m. 67.

²³ Hatvany Lajos még megérte Ady körüli írásai kötetbe gyűjtését, (I. az 1. jegyzetet) s e munka során rögzítette emlékeit a Nyugat Ady-számáról is: „Az Ady-szám megszerkesztése Osvát Ernő ötlete volt, és a Nyugat munkatársai szívesen ragadták meg az alkalmat, hogy Adynak egészen külön pozíciót teremtsenek, majdnem azt mondhatnám, hogy hódoljanak előtte egy egész Ady-füzetben. Rendkívül hozzájárult Ady népszerűsítéséhez, nevének elfogadtatásához és általános ismertségéhez, hogy ez a szám megjelent, mert az emberek kérdezték, hogy ki ez, mi ez az Ady? A Nyugat-számban azután ki-ki a maga módján felelt. Én nem direkt Adyról írtam, hanem az Indulás címmel arról, ami kiváltotta a magam nemzedékéből azt az őszönt, mely a magyar nyelvet, költészetet, prózát s végül a magyar társadalmat is megújította: ezt hívtam én indulásnak . . . Az Ady-számban azonban volt néhány kitűnő cikk, melyek Adyt valóban hírbe kiabálták.” Érdekesen hangzik egybe Hatvany Lajos kései kortársi vallomásával Ady Osvát Ernőnek írott levelébe rejtett dicsekvő büszkesége: Kolozsvár, 1909. júl. 5. „Itt is, mint Váradon, panaszkodtak, hogy pl. Ady-számból többszöri kérésre se küldtek.” FENYŐ, i. m. 275.

Ernő, Szini Gyula: mindketten közel álltak Adyhoz. A Figyelő-ben 1905-ben még az *Új versek* megjelenése előtt Szini mutatta be Adyt kis portréban. – Lukács György, akit a duk-duk-ügy levelezésében Ady többször is említ, miért nincs a Nyugat Ady-száma szerzői között?)²⁴

Gazdag, szép szám állt össze a beérkezett írásokból. Íme a tartalom:

Fenyő Miksa: *Ady Endre*

Ady Endre: *Önéletrajz*

Kéri Pál: *Ady Endre szociális gyökerei*

Móricz Zsigmond: *En mámor-fejedelem*

Ignotus: *Ady könyvei*

Balázs Béla: *A versről*

Tóth Árpád: *Ady Endrének*

Lesznai Anna: *Adyról*

Schöpflin Aladár: *Levél Osvát Ernőnek*

Lengyel Géza: *Versék és képek*

Hatvany Lajos: *Indulás*

Karinthy Frigyes: *Ady Endréről*

Bíró Lajos: *A termékeny gög*

Babits Mihály: *Ady*

Laczkó Géza: *Ady költői nyelve*

Lengyel Menyhért: *Debrecentől – Párisig*

Miklós Jenő: *Úgy gondolom. . .*

A szerzők között ott van a Nyugat főszerkesztője, Ignotus. A vezető cikket a szerkesztők egyike, Fenyő Miksa írta; a másik szerkesztő, Osvát Ernő írás-fóbiája már akkor is eléggé ismert volt, hogy Ady ezt megértéssel fogadja. Levelezésükből és a kortársakhoz írottakból még inkább is kiderül: rendkívül sokra becsülte a szerkesztő Osvátot. Ha ironizált is a „zseni-gyártásán”, újabb és újabb felfedezettjein, jobb szerkesztőt elképzelni se tudott nála.

Ott volt az „hommage”-szám írói között Bíró Lajos, a nagyváradi barát, a Sturm und Drang korszak társa, akitől – bár éppen három évvel volt fiatalabb Adynál – a költő sokat kapott, s ezt sohasem szégyellte bevallani; ott volt Lengyel Menyhért, akinek karrierje ekkor kezd felfelé ívelni – 1909 ősze a Tájfün Vígszínház-beli premierje; s ez elindítja majd Lengyel Menyhért darabját a világ

Hatvany Lajos kortársi tanúságtételét igazolja egy cédula, amelyet Reichard Piroska talált meg Osvát Ernő jegyzetei között: „Meg van az első Ady-szám első terve 1909-ből: vagy 45 író neve összegyűjtve s kettejük mellé már a tárgy is odajegyezve (Tóth Árpád: Ady Debrecenben, Nagy Zoltán: Ady Párisban.) A nevek fölött egy kérdés: »Külön szám v. könyv?» S a hátlapon: »Tessék színt vallani.» REICHARD Piroska, Osvát Ernő jegyzeteiből Nyugat 1933. II. 386.

²⁴ Lukács bizonyára még őrizte 1908 őszi sértődöttségét, amikor is Osvát visszaadta neki A Holnap első kötetéről írott cikkét, amely végül is a H. Sz.-ban jelent meg. Ma már nem deríthetjük ki, milyen ok motiválta Osvát szerkesztői döntését. Lukács cikke semmivel se marad el Kemény Simoné mögött, amelyet viszont hozott a Nyugat, alatta a híressé vált szerkesztői lábjegyzettel Babitsot illetően (l. a tanulmány Babits-sal foglalkozó részében.) A Nyugat-szám előkészítéséről érdekes adalékot találtunk Bölöni György könyvében, *Az igazi Ady*-ban is: „A 'Nyugat' különben Ady-számot ad ki. Szó volt róla, hogy tőlem is szívesen látnak valamit, intimebb dolgokat, de aztán elmaradt.” Talán azért is, mert ekkor még nem írt a Nyugatba. Szerencsénkre nem is sértődött meg a nem realizálódott felkérés miatt, ezért is olvashatjuk Ady memoárjának a Nyugat első Ady-számára vonatkozó sorait hűséges kortársi tanúságként: „. . . , ezt a gesztust, amivel a lap munkatársának, az élő költőnek áldozott, nem lehetett lekicsinyelni. Ez föltétlen hódolás volt Adynak, az elvitathatatlanul diadalmas nagy költőnek . . .”

A Nyugat Ady-számának el sem képzelhető propaganda hatása lett. Ez szerezte meg Ady általánosabb népszerűségét és egyszerűen a haladó Magyarország Olympusára ültette. Magasabb polcra emelte, mint ahogy a költő egy éve, amikor a Duk-Duk affért rendezte, remélni is merte . . .” BÖLÖNI György, *Az igazi Ady*. Paris 1934. 197, 203.

színpadain, de már mögötte van a szellemi rangot adó Tháliában bemutatott A nagy fejedelem s A hálás utókor, amelynek Nemzeti Színházbeli premierjéről maga Ady írt a Budapesti Naplóban: ha Bíró Lajos ír a váradi Ady termékeny gőgjéről, akkor azt hiteles tanú szavaiként fogadhatjuk. Ha Lengyel Menyhért ír a Debrecenről Párizsig ívelő útról, sorait úgy olvashatjuk, mint aki maga is megjárt egy hasonló utat: ekkor még Kassától – Budapestig.

S a Nyugat Ady-száma írói éveiket tekintve is nagyon fiatalok: a legidősebb, Ignotus is éppen negyvenedik évét tölti 1909-ben. Valósággal Matuzsálem a Benjaminok között . . .

Móricz Zsigmond mögött igazán a *Hét krajcár* novella (a kötet ekkor készül, hogy a megjelenése után Ady köszöntse a Nyugat egyik nyári száma élén ujjongó kritikában), Babits Mihályra „A Holnap-antológiabeli versei (A Holnap második kötete 1909 tavaszán jelent meg) és a szerkesztő Osvát Ernő jegyzete Kemény Simonnak A Holnap I. kötetéről írott kritikája alatt az irodalmi fedezet. Móricz is, Babits is 1908 őszének a nagy felfedezettjei a Nyugat számára. Voltaképpen pályájuk – az igazi is – innen indul.

A *Hét krajcár* írója folytatja a vallomások sorát a *Vér és arany* hatalmas hatásáról a nemzedékre, hogy még Ady életében Bartók Béla is az öt megzenésített Ady vers közül (op. 15.) négyet ebből a kötetből válasszon ki.

„Nekem Ady Endre egy összmaroknyi versben él: a *Vér és arany* könyvében.” Így Móricz Zsigmond.²⁵

A Nyugatban ekkor már tekintélyt szerzett Babits Mihály Ady Analízise (saját alcíme) pályatársi vallomás is. Hogyne szerzett volna tekintélyt a huszonöt éves fogarasi költő! 1908 ősze, de méginkább 1909 első hónapjai: Babits Mihály első aranykora a Nyugatban. Osvát tehetségfelismerő tekintete csalahatatlannal látta meg Babitsban a formátumot, s a bátorító levélre, hogy – t. i. összes műveit kéri tőle – megjötték azok a kéziratok, amelyek elkápráztatták a kortárs olvasókat. Hogy miért? Elég csak a Babits-versek címeit ideírni:

1908: A csendéletekből: (*Asztalfiók, Cumulus*); *Himnusz Irishez; Messze . . . messze; Az örök folyosó; Sunt lacrimae rerum; Hegeso sírja.*

1909: (A Nyugat-Ady számáig!) *Szőlőhegy télen; Léthe; Ó, éjszaka; Sírvers; Mozgófénykép; Óda a bűnhöz; Sugár; San Giorgio Maggiore; Zrínyi Velencében; Itália.*

Szinte mindegyik antológia-darab. Úgy reprezentálja költőjét, hogy egyetlen válogatott művekből sem maradhatnának ki.²⁶

Babits Ady-analízise kivételesen fontos írás. Nemcsak azért, mert az Ady melletti másik nagy formátum költője beszél itt a folyóiratnak, de sokkal inkább azért, mert alig rejtett önvallomás. Belső vitákat összegez és zár le: „S talán először próbáltam elfogulatlanul, polémiátlanul elemezni azt a poézist, melyről még igen sokan és igen soká fognak beszélni és írni.”

Mi, az utókor már tudjuk: mi van az „elfogulatlanul” és „polémiátlanul” jelzők mögött. A szenvedélyes (és olykor bizony hangjában, megfogalmazásában, ítéleteiben a későbbi Babitshoz nem méltó) levélváltások Adyról, a modern magyar irodalom útjáról Kosztolányi Dezsővel. Igaz, fel lehet hozni mentségnek: nagyon fiatalok voltak e levélváltások idején, és sokszerűen érte őket Ady költői feltűnése.

„Sajátságos dolog, hogy az utánozókat éppen az utánozhatatlan egyéniségek vonzzák legjobban . . . Adyt sohasem utánoztam.” Babits Ady-analízisének önérzetes nem!-et mondása még a polémiák folytatása, de nem a költővel: A Holnap körüli viták (hogy ti, a holnaposok Adyt utánozzák, amit Ady duk-duk-cikke csak megerősíteni látszott a látványos nyilvános elhatárolással) lezárása – legalábbis a holnaposok Ady melletti legtekintélyesebb költője részéről. – Bár neki volt a legkevesebb kimagyarázkodni valója. Semmi!

²⁵ Miután megadtuk a Nyugat Ady-száma tartalomjegyzékét és megjelenésének időpontját, a hivatkozásoknál csak oldalszámot írunk: 530.

²⁶ „Babits ifjúkori költészete jelentősen hozzájárult modern líránk formai megújulásához. Példát ad antik metrumok modern hangulatú felhasználására, s . . . belső hullámzást, egyszeri mondanivalót híven lekottázó, újszerű ritmikára.”, találjuk ezt a frappáns jellemzést Rába György Babits-portréjában. L. a 16. jegyzetet: i. m. 245.

Babits analízise tömörségében, lényeglátó ítéleteiben, meglátásaiban előlegezi későbbi írásait a költőről: *Tanulmány Adyról* (1920), hogy a legfontosabbat említsük. Amit Ady magyar dacáról, ebből sarjadzó Nyugatra vágyásáról, „saját külön mitológiájáról”, nyelvéről, verseléséről mond, hitelesíti cikkének gondolati vezető motívumát: „Ilyen utánozhatatlan egyéniség Ady.”²⁷

Babits ítélete egybehangzik Laczkó Géza Ady költői nyelvéről írott dolgozata konklúziójával: „Akármilyen költő újszerűsége s vele nagysága szóalkotó fantáziáján múlik. Minden nagy költő köz-tudomás szerint nyelv-művész is s éppen ez a nyelv-művészége készíti elő jövő elismertetésének útját. Rásüthetik később egy költőre, hogy tárgyai, érzései csépeltek, ismertek, de ha korábban erős kifejező módja hatott, ezt az érdemét nem vehetik el tőle. S ez menti meg a költőket az utánczó nyájától. Hiába veszik át kifejezőmódjából az átvehető, nagyvált fordulatokat, hiába tulajdonítják el tárgyait, nem vehetik el látásmódját, agyának kacskaringóját, ami éppen mindig egy bizonyos szög alatt veti elébe a dolgok képét.”

Ha Babits írását, mint a legfontosabb nemzedéki vallomást mutattuk be, Laczkó Géza cikkét Ady költői nyelvéről a Nyugat Ady-száma legmaradandóbb darabjaként jellemezhetjük. Maga Ady Endre is így vélekedett, ahogy Földessy Gyula Ady emlékei, élményei között feljegyezte.

Laczkó Géza a Nyugat gyakran szereplő írója volt már az Ady-szám előtt is: Osvát kamatoztatta francia tájékozottságát és az Eötvös Kollégiumban bölcsészként szerzett nyelvészeti felkészültségét. Laczkó Géza cikke Ady költői nyelvéről megérdemelte volna, hogy nyelvészeink tudománytörténetileg is felfedezzék. Akkor választ kaphatnánk nyitott kérdéseinkre: hogyan helyezhető el a cikk a korabeli nyelvtudományban; Lehr Albert ismert Arany-kommentárjain túl volt kísérlet egy költő művészetének ilyen nyelvi megközelítésére. A korabeli európai nyelvtudománynak volt valami kidolgozott módszere a költői nyelv vizsgálatára.²⁸

Laczkó cikke első betekintésre egy filosz gondos cédulázása. Ha azonban figyelmesen olvassuk, rá kell jönnünk, hogy ez a legerősebb érvelésű beleszólás a felszított irodalmi vitába. Íme, egy rövid részlet, ahol a magyartalanság vádját védi ki meggyőző érveléssel.

„Ady szóképei, képes kifejezései idegenszerűen hatnak, értsd: szokatlanul. A magyarság velesz ületett a hepe-hupás vén Szilágyban, tehát nem idegenségről beszélek. Az idegenszerűséget az okozza,

²⁷ Babits Ady Analízise a Nyugat-szám 565–568. oldalain. Juhász Gyula Babitshoz írott két levélrészlete hűséges kortársi beszámoló az új költő csillagának feljöttéről, ázsíójának növekedéséről: Nagyvárad, 1908. ápr. 28. „... A Golgotai csárdát mutattam Antal Sándornak és másoknak és ujjongó gyönyörűséggel olvasták. Azt vallja az egyik, hogy Ady mellett te vagy a legnagyobb, aki más, aki egészen maga, aki modern és zeitlos. Abszolút művész.” Majd már az országos feltűnést meghozó A Holnap I. kötete és az első Nyugat-beli publikálások után, 1909. január végén (a Juhász Gyula levelei most megjelent kötetében pontosítva: Nagyvárad, 1909. jan. 27. után. „– hát igen, nagyot nőttél, de *talán* ezt te is tudod, látod, olvasod ... mindenki rólad ír, beszél, dölöl és dadog, a Nyugatnak – akarod, nem akarod – szellemi primadonnája lettél és Kiss József azt mondotta rólad nekem – már ő is –, hogy *nagy* poeta vagy!” *Babits – Juhász – Kosztolányi levelezése*. Bp. 1959. 170–171., 185. Érdemes megszólaltatni magát Babitsot: hogy látta ő a hólnaposokat (köztük magát is) az első A Holnap-antológia megjelenése után, 1908 őszén. Ilyen tárgyilagosan: „Ami A Holnap' általános hatását illeti, Ady bizony kimagasló közülnök két fejjel ...” i. m. 178.

²⁸ Éppen mert ennyire nem találtam semmi nyelvészeti fogódzót, kérdéseimet feltettem Kovalovszky Miklósnak. Ő így fogalmaz magánlevélben, amelynek néhány mondata mindenképpen ide kívánczok: „Bár csak 3 kötet alapján dolgozik, alapossága és intuíciója sok lényegeset megragad. Módszere, úgy vélem, a Simonyi-iskolára vall: az akkori egyetemi nyelvészeti oktatás kategóriáira épül. Az Eötvösben is volt természetesen foglalkozás a hallgatókkal, s azt hiszem, jelentős az, hogy éppen Laczkó ottani éveiben Gomboz volt a belső tanár. Az ő kibomló zsenialitása, szemléletének, fantáziájának gazdagsága, s ugyanakkor tudományos igényessége bizonyára hatott Laczkóra. L. tanulmány a szokatlan műfaj a Ny.-ban, de a kor hasonló munkái közül is kiemelkedik, nem annyira módszerével, rendszerezésével (ez eléggé hagyományos), hanem megfigyeléseivel, eredményeivel.” Itt mondom köszönetet Kovalovszky Miklósnak szíves felvilágosító soraiért.

hogy egyrészt különös, egyéni a látása, másrészt képeit nem mindig eléggé kifejtve adja. Érthető a képek, de nem a szokásban levő recipe szerint vannak kifejtve: sokszor csak rátapint két dolog rokon-
ságára, legtöbbször megelőgszik egy-egy pompás szóösszetétellel.”

S most a példák sora.

Laczkó összegezése már nem is indirekt polémia: „E vázlatos, ötletszerű kutatások céljukat elérték, ha vita alá alig engedhetőnek mutathatták ki azt, hogy Adyval mint nyelvművésszel azoknak is számolni kell, akik minden egyéb képességet megtagadnak tőle.”²⁹

Lesznai Anna is Ady nyelvi erejéről és „látományai . . . mythikus hatalmá”-ról ír. Idekívánczik a befejezése: „megelőzvéen idejét – sok eljövendő nyarak pompás mámorát hozta el az emberiségnek.”³⁰

Balázs Béla – Laczkó társa az Eötvös kollégiumi tanulmányokban – szintén ezt a gondolatot bontja ki: „És ha valaki oly genieje a beszédnek, mint Ady Endre, hogy megérezvén a szavak sok ezeréves vándorlásának útját – tovább halad rajta, akkor mintha a szó minden halott jelentésének kísértete vibrálna benne, – . . . az egymást jelentő dolgok ő segítségét érezzük.”³¹

Lesznai Anna és különösen Balázs Béla szavai hűen adják vissza: mit is éreztek a kortársak olyan lenyűgözőnek Ady lírájában, hogy hatásától nem tudtak szabadulni. Hogy miért adta volna oda Bródy Sándor minden könyvét azért az egyért, amelynek címlapján mindössze két egytagú szó és egy kötőszó állott: *Vér és arany*. S hogy Tóth Árpád is miért mondta e legendás verseskötetről, a megújuló magyar szellem reprezentatív alapkönyvéről, hogy ama néhány szenzáció közé tartozik, amik miatt érdemes bolyongani e földi téreken . . .³²

Tóth Árpád: *Ady Endrének* (vers) – így olvasható a tartalomjegyzékben – de bizony óda ez a javából. Sűríti az egészen fiatal költő minden lírai rekvizitumát. Ami azonban a szecessziós stílusindázásokon is áthallik: Ady magyarságélményének a megértése és vállalása. Nem divatos szóval fogalmazva: erkölcsi komolyság árad ennek a szinte gyerekmber költőnek a hódolatából.

...
... , ó áldott költője a vérnek és aranyak,
versébe beleszöve az invokációt így aposztrofálja Adyt

...
S áldlak, mert újra zengő s ámbrás, csókod ízétől
Ajka ama holt lyánynak, ki a magyar Poézis.
Áldlak, mert csodát mívelsz . . . bénák s vakok között,
Míg góggel megtagad sok vénhedt írás-tudó,
S míg fitymál unt rímekkel sok ósdi sírás-tudó,
Áldlak, mert szent magyar vagy, nagy és megöklözött . . .

A költő Tóth Árpád másik meghatározó Ady-élménye: a művészi újat hozó és így felszabadító: „. . . hatása alatt kitavaszodott a magyar literatúrában”³³ Ez a félmondata mottója is lehetne a Nyugat első Ady-számának.

A magyat irodalom eme új tavaszáról ír Hatvany Lajos is, aki a nemzedék indulásának emlékezetes idejét rögzíti:

„Áldott a pillanat a pillanatok közül – be jó nekem, hogy felvirradtál, megértem – áldott a pillanat, midőn a némán szorongók tömegéből kilép valamelyik, szétnéz, szerte a nagy mindenségben és mit sem törődve szokásokkal, hagyományokkal, elsőnek mondja el a maga módján és a

²⁹ 579–580, 586. 1. Még *Királyhágó* c. önéletrajzi regényét, Pomogáts Béla utószavával. Bp. 1971.

³⁰ 545.

³¹ 540. Balázs Béla megelőlegezte itt Ady mitológiájáról a H. Sz. Ady-emlékszámba írott cikkét (1919).

³² Bródy, Tóth Árpád szavait l. VARGA József, *Ady és kora*. Bp. 1977. 220.

³³ MIKLÓS Jenő, *Úgy gondoltam . . .* 590.

mienken, hogy a világ dolgait hogyan látja – úgy rémlik lelkiismeretlenül, valójában gyermekileg tiszta lelkiismeret készítésére, melyet ki se kezdett a társadalom . . .

Nincs a múltnak olyan eszménye, mely szerint igazodni kívánnál. Akarat, tetterő, lelkesedés, melyek eddig mint folyondár zsílpén, úgy akadtak fenn az elődök nézetein, most kitornek írásban, tetteben, szóban, tajtékozó szabadon.³⁴

Ez a cikk a félfeudális magyar világ kulturális viszonyainak elemzése. Konklúziója: „Itt egy nemzedék pusztul el, ha meg nem mentik.”³⁵ Adyra hivatkozik, aki mindezt kiénekelte. Talán senki se tett annyit e nemzedék érvényesüléséért, mint ő, Hatvany Lajos. Szavainak hitelét erősítsük a Nyugat előtti nemzedék egyik kitűnőségének, Gárdonyi Gézának Hatvanyhoz írott levelével: „Örömost teljesítem az óhaját, hiszen tudom, hogy a Maga munkálkodása a mi irodalmunkért nem üzlet, hanem áldozat . . . No lám: Maga nemcsak a Nyugatnak nyit ajtót mifelénk, hanem nekünk is Nyugat felé.”³⁶ Hatvany akkor éppen magyar prózáírókat szándékozott németül kiadni.

Amivel kezdenünk lehetett volna a Nyugat első Ady-száma bemutatását: a szerkesztők írásai, Fenyő Miksáé és Ignótusé.

Fenyő Miksa: *Ady Endre*. Bizonyára a szerző furcsa helyzete is a magyarázat, hogy ezt az írást – tudtommal – az Ady-irodalom sose vette tudomásul. Fenyőt inkább a Nyugat pénzügyminiszterének tartották, mint írónak. Holott kitűnő tollú irodalmi publicista volt ő is, szintén literary gentleman, akárcsak Hatvany Lajos. Míg az utóbbi nyíltan színt vallott a progresszió mellett, Fenyő a konzervatív-liberális politikához kötődött.³⁷

A Nyugat Ady-számába írott cikke már csak azért is figyelmet kér, mert az első között van, amely túllép egy Ady kötet bemutatásán és inkább portrét ad. Fenyőnél természetesen nem találunk olyan utalásokat a kor és Ady lírája összetartozására, egymásra hatására mint Hatvanynál. Egy helyütt azért még Fenyő is leírja: „Szóval érvényesült [ti, Ady]. Talán a magyar föld szociális vajúdása is tette.”³⁸

Fenyő Miksa a német impresszionista kritika pápájának, A. Kerrnek a hatását sosem tagadta. Olykor azonban mélyebbre is merít ezzel a hálóval: „. . . a szavainak úgy szólván metaphysikai jelentőséget tud adni: ebben van az ő ereje. – A jelzői . . . szinte vizionárius erővel jelentetik meg előttünk a jelzett fogalmat. A drámaiság: talán ez az ő művészetének a kulcsa . . . Kompozíciója a legbelsőbb, legrejtettebb, legművésziőbb kompozíció.”³⁹

Ady szerette ezt a szót: esztéta. Még egy kis glosszájának a címébe is odaírta: *Esztéta és poéta*. A Holnap nevezetes 1908-as kora őszi váradi bemutatkozó estjén mondott vallomásában külön kiemelte: „A mi szociális fejlődésünkéből, ami nem is fejlődés, kiesett a finom, literátus fajta, mondjuk: az esztéta.”⁴⁰ Fenyőben öröme telhetett Adynak (ha nem is feltétlenül maradéktalanul éppen ebben az írásban), mert ő egész habitusával ezt a fajta irodalmi embert képviselte.

Könyveinek összhangjáról fontosat írt Ignótus *Ady könyvei* címmel: „. . . vannak költők, akik mindig és mindenestől azok, s nem költeményeik vannak, hanem költészetük van . . .

. . . S könyvben s egymás mellett hasonlíthatatlanul megkapóbbak.”⁴¹

³⁴ 550.

³⁵ 559.

³⁶ *Levelek Hatvany Lajoshoz*. i. m. 65.

³⁷ L. Vezér Erzsébet úttörő érdemű Fenyő portróját: *Fenyő Miksa írói pályája* In, *Feljegyzések és es levelek a Nyugatról*. 5–47.

³⁸ 515.

³⁹ 523. „Nagyobb, őszintébb irodalmi érdeklődésről nem tud a magyar irodalomtörténet, mint amelyet Ady költészete, s az is, ami hozzáfűződik vagy hozzáfűzte magát, keltett, írónál, olvasóknál egyaránt . . . Szuggesztív hatása alól éppen csak a legerősebb egyéniségek menekülhettek: az ő költészetükön is meglátszik Ady felszabadító, bátorító hatása.” – írja le már 1909-ben. A Kerr-től ihletett kritikus-szerkesztő szövegében ilyen objektív és becses koradalékot is találunk.

⁴⁰ ADY Endre, *Költészet és forradalom* i. m. 214.

⁴¹ 536–537.

Az Ady-mű-rendjében, a *Minden titkok titkai* felfejtésében segítenek Ignotus gondolatai. Ő mondta ki először, hogy Ady versei kötetben többek, mint folyóirat-napilap szintű megjelenésük egymásutánjában.

Hogyan olvasta vajon Ady Endre a Nyugat Ady-számát?

Rossz szájjal.

A hódolás mellett s azzal együtt mintha csak igazolni akarták volna a pályatársak mindazt a vádat, amit a túlórald terjesztett a költőről.

Földessy Gyula 1909 június közepén egyik este benézett a Három Hollóba, s ott találta Adyt Hatvány Lajos, Kéri Pál s egy-két újságíró társaságában. Idézzük fel az ő szavaival az est további perceit: „Én-e vagy más, már nem tudom, belevetette a diskurzusba a Nyugat akkor kiadott Ady-számát, mely az író-Ady-hívek ünnepélyes s mintegy testületeszerű tüntetése volt a költő nagysága mellett. Én Kéri Pállal egypár szónyi vitába elegyedtem az ő Ady-cikke felől, melynek az volt a fő gondolata, hogy Ady a magyar dekadencia lantosa, vagy hogy az ő frázisát idézzem: a magyar középosztály rothadásán kigyulladt, de perzselő tűzzel lobogó lidérccláng. A betegség megtévesztő maszkján keresztül én már akkor is éreztem volt Adyban az ő robusztus étellel-halállal harcoló egészségét, misztikusan vallásos életigenlését, ami éppen abban az időben írt költeményeiben kezdett győzelmes hittel fölébe kerekedni minden hamvába-holt dekadens életérzésnek. Ady fáradt-közömbös szenvtelenséggel hallgatta a rövid szóváltást; de később szóvátette előttem, hogy a Nyugat Ady-számában Laczkó Géza filológus-tanulmányát becsülte a legtöbbrre. 'ez a legmaradandóbb értékű mindannyi között', – ezekkel a szavakkal fejezte ki meglepődését.”²

Hát igen: Kéri Pál *Ady Endre szociális gyökerei* című eszmefuttatása a sokat ígérő cím után részgazságokat tartalmazó vulgárszociológia. Volt abban olyan passzus is, ami Adyt bizonyára jobban bántotta a Földessy által említett: „... Munkásokról és munkás-érzésekről szóló néhány verse erőtlen, tán hazug is...”³

Mindezt le merte írni a Népszava-vita után, a *Küldöm a frigy-ládát* költőjéről!

Beretvás Hugó 1909 nyarán tervezte Adyval a később Ady–Beretvás-est néven nevezetessé vált 1909 novemberi Royal-beli közös szereplésüket. Szerencsére a feleségével együtt naplót írtak: itt is találtunk egy-egy eligazító Ady-megjegyzést a Nyugat Ady-számáról.

„Kérdeztem, hogy milyen nexusban van a Holnap-pal? „Hát semmilyenben, ők engem 'kineveztek' és azt mondják, hogy Adysták. Emőd és Juhász nagyon tehetségesek. Kollányi Boldizsár bevezetése egy dilettáns munka, melybe sokat akar beleszorítani.

A Nyugat, Ady-számáról beszélgetve megjegyezte, hogy ez a mellette valló tüntetés helytelen időben és formában jelent meg. Azt írják többek között: „Ady nemcsak mint költő, hanem mint ember...”

Kérem, ez igazán nevétséges, hogy lehet ilyet írni!”⁴ Ezek a felhangok Fenyő Miksa cikkében olvashatók, amik Adyt bánthatták: „különválasztani benne az embert és a histriót,”⁵ A szerkesztő szerző mentességére felhozhatjuk, hogy ez a század elején kritikus alapállás is volt. Találunk Fenyőnél

²FÖLDESSY Gyula, *Ady-élmények*. In, FÖLDESSY Gyula, *Újabb Ady-tanulmányok* Berlin, 1927, 72–73.

³529. Az egész cikk ilyen tónusban íródott: „Ady Endrében... a felsőbb szellemi proletár kétségbeesett dala szólalt meg. Az Európát járó balkáni raszta dalait ő adta a világnak... Az ő költészete csak a virágzó, gazdag, kapitalizált és konszolidált Magyarországot reméli és kívánja.”

⁴GÁSPÁR Miklós–SCHEIBER Sándor, *Ady Endre 1909-es budapesti előadestje – Ady levelei Beretvás Hugóhoz*. ItK 1977. 95. A Töredék Beretvás Hugóné feljegyzéseiből Adyval való kapcsolatáról (1909. július) c. részben is a férjéhez hasonló napló-bejegyzést találunk: „Nagyon kedves ember. Igen sokat beszél. Hugóval összetegeződnek. Szidja az újságírókat. Azt mondja, hogy a 'Nyugat'-ra azért haragudott, mert nem volt időszerű mellette kiállni. 'Én nemcsak, mint költő, hanem mint ember...' – hogy lehet ilyet írni?” i. h. 96.

⁵511.

vaskosabb kitévelt is: „Épen, mert nem egy felemelő élet, melyet példaként állíthatnánk magunk elé.”⁴⁶

Pár év múlva épp ebből adódik egy újabb Nyugat „mini”-válság: Ignotus a *Ki látott engem?*-ről írva Ady privát életére célozva is megenged néhány megjegyzést. Erre írja meg Ady *A poéta élete* címmel válaszoló írását, amelyben mintegy kikéri magának, hogy a privát életébe tolatkodóan betekintsenek, arra célozzanak.⁴⁷

Hogy mit értett Ady a helytelen időben történt ünneplésen? – talán ezeket a megjegyzéseket nagyította fel.

A néhány apró adalék is jelzi, hogy milyen törékeny egység volt a Nyugat mögött álló új irodalomé. Ahogy nem hallgathattunk róluk, úgy eltúlozni sem szabad őket. Ady mint a legtöbb művész, erősen hangulat-ember volt, de a kortársak emlékezete (ezt tudva is) bizonyára hűségesen őrizte meg a költő szubjektív impresszióját a Nyugat első Ady-számáról.

Mindezzel együtt is fontos állomás az új magyar irodalom és Ady pályáján. Kortársak fontos vallomását találjuk itt nemcsak a költőről, de az irodalmi megújulás mibéletéről és pillanatnyi állapotáról. Elég csak felidézni Laczkó Géza Ady költői nyelvéről írott tanulmányának gazdag tanulságait; Babits nagyszerű analízisét, amely egyszerre vall az Adyt belülről értő kortársról és az Ady körüli nemzedéki harcokról; Ignotus fontos észrevételét az Ady-mű rendjéről; Hatvany írását a nemzedék indulásáról. De nincs a Nyugat első Ady-számának egyetlen olyan írása, amelyből ne joggal emeltünk volna ki legalább egyetlen gondolatot! Így egyszerre marad mindig nélkülözhetetlen dokumentuma az Ady-kutatásnak és a Nyugat-mozgalomnak.

Schöpflin Aladár, Hatvany Lajos és a Nyugat köréhez akkor még nem tartozó (abba nem író) Bölöni György egybehangzó tanúsága szerint a széles körű publicitást az Ady-szám szerezte meg Adynak. A névsort bizonyára bővíthetnénk. Bölöni egyenesen úgy látja, hogy még az 1909 őszen indult vidéki felolvasó utaknak is a Nyugat első Ady-száma törte az utat.

Így elmondhatjuk: az első válság feloldásában az új irodalom útján fontos állomás volt ez a folyóiratszám. Hogy a Nyugat-ügy folyóiratból mozgalom lett, annak ez a kettős szám egyengette az útját.

József Varga

LE PREMIER NUMÉRO DE LA REVUE NYUGAT CONSACRÉ À ADY

La revue Nyugat (Occident) est l'une des revues les plus éminentes de la littérature hongroise du XXe siècle (1908–1941). Dès son début, elle a rassemblé autour d'elle les talents et a élevé, organisé la littérature nouvelle, comme la Neue Rundschau et la Nouvelle Revue Française l'ont fait en Allemagne et en France. Avec le trait distinctif pourtant, que l'esprit hongrois en renouvellement a rédigé dans la langue de l'art les problèmes nationaux et sociaux de l'époque qui réclamaient un renouveau. Tout cela est valable avant tout pour la poésie d'Endre Ady qui était la figure la plus importante de la revue et du mouvement littéraire de la revue *Nyugat*.

⁴⁶ 515.

⁴⁷ *A poéta élete*. Disputa. Nyugat, 1914. máj. 16. In, ADY Endre, *Az irodalomról*. Bp. 1961. 373–374. A tanulmány írásakor haszonnal forgattam FARKAS Lujza, *A Nyugat és a századeleji irodalomforduló* igen gazdag anyagú doktori disszertációját. Bp. 1935.

La revue *Nyugat* était naturellement le lieu de rassemblement des talents différents. Des débats extérieurs avec le côté opposé et de grands débats intérieurs ont suivi de près les premières années du début. Dans son article intitulée *L'affaire douk-douk*, Ady s'est délimité non seulement de ses épigones, mais – à un forum et sous une forme malchanceux – il a marqué d'un point d'interrogation le renouveau littéraire aussi. La première réaction de la part de ses adhérents était naturellement la stupéfaction. L'étude analyse les luttes de l'un des fondateurs de *Nyugat*, de l'esthète de grand talent, Lajos Hatvany autour d'Ady et la littérature nouvelle, puis elle poursuit comment Ady, sous l'influence des conditions extérieures et des manifestations de plus en plus offensives du côté opposé, doit reconnaître que son article était un pas manqué. Il ne peut trouver des compagnons véritables que parmi les écrivains se rassemblant autour de *Nyugat*. Comme ceux-ci reconnaissent, aux aussi que ce n'est qu'Endre Ady qui peut être le chef appelé de la nouvelle littérature. Ils laissent de côté leur ressentiment, et pour démontrer l'unité de la nouvelle littérature, ils publient un numéro d'hommage, consacré au grand poète, dans lequel on voit se défiler les noms les plus éminents de la littérature hongroise renouvelée.